

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В МУЛТИКУЛТУРНА СРЕДА

Екатерина И. Петкова
Юлия Л. Кондева

CHALLENGES AND PERSPECTIVES FOR TEACHING BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT

Ekaterina I. Petkova
Yuliya L. Kondeva

ABSTRACT: *The present development examines separate aspects of the educational process in a multicultural environment. The study shares views related to methodological strategies and concepts, which find application in the educational discourse on Bulgarian language and literature. The value of the development is mainly that such methods and praise can be adapted to the needs of the educational process in the multicultural classroom in any subject.*

KEYWORDS: *multicultural education, methodological strategies, methods, concepts, training in Bulgarian language and literature*

„Никой не се ражда, мразейки другия поради цвета на кожата му или неговия произход или религия“. Нелсън Мандела

Настоящата разработка фокусира вниманието върху едно от предизвикателствата пред съвременния образователния дискурс, а именно обучението по български език и литература в мултикултурна среда и неговата значимост за изграждането на необходимите компетентности у днешните ученици.

Според съвременните изследователи „увеличаващото се културно многообразие в рамките на глобалната общност изисква от учителите да познават и разбират различаващите се ценности, обичаи и традиции на своите ученици и да спомагат за създаването на приобщаващи межкултурни преживявания за всички тях“. (Назер, Дей 2019: 3)

Ето защо приемаме тезата, споделена в сборника „Европейско културно разнообразие, ценности, добродетели и обичаи“, според която „образованието трябва да бъде насочено към пълното развитие на човешката личност и към укрепване уважението на правата на човека и основните свободи. То насърчава разбирателството, толерантността и приятелството между всички нации, расови или религиозни групи и насърчава дейностите на нациите за поддържане на мира“. (Европейско културно разнообразие, ценности..., 2018)

Какво представлява всъщност мултикултурното образование?

Според видния български педагог Иван П. Иванов мултикултурното образование е актуален модел на преподаване, прицелен в насърчаването на равнопоставеността сред всички ученици, независимо от различията по отношение на тяхната култура, етнос, раса, вярвания и произход. Иван Иванов го нарича още „ефективна форма на обучение, която

интегрира ценностите, историята и гледните точки на всички групи ученици в клас.” (Иванов 1999: 38).

Казаното дотук ни дава основание да добавим, че перспективизирайки пълноценната професионална и житейска реализация на подрастващите, образованието в мултикултурната класна стая се оказва сериозно предизвикателство за днешния учител, причините за което са както обективни, така и субективни. От една страна глобализационните процеси налагат синергията между различните култури, традиции, бит, обичаи и т.н., от друга обаче застават редица обществени предразсъдъци и стереотипи, съпътствани от ксенофобия, расизъм и множество други прояви на вербална и невербална агресия. За трудностите, пред които е изправен съвременният учител по български език и литература, е писано неведнъж. За тях говори и Р. Танкова в своя изследователски труд „Дидактически технологии за начално овладяване на българския език от ученици с доминиращ майчин ромски и турски език”, конкретизирайки ги в сферата на конкретния учебен предмет („Български език”) в следния вид: „нарастващите изисквания към качеството на обучение по български език; неразработеността на въпросите за обучението на децата билингви, които изпитват трудности при овладяването на българския език; отсъствие на цялостна дидактическа технология за обучението на ученици билингви в началния етап на основната образователна степен на българското училище”. (Танкова 2014: 4)

Наличието на цялостна дидактическа технология е предопределено до голяма степен от учебната програма, стандартизираща образователния процес, чрез визираните целеполагане, учебно съдържание и очаквани резултати, респ. компетентности. Именно учебната програма „изисква” създаването на методически инструментариум, адекватен на потребностите на мултикултурната училищна среда. Решаването на тази болезнена необходимост – образователни програми, съобразени с днешната мултикултурна училищна реалност, е във възможностите единствено и само на Институцията МОН, нашите сили позволяват в следващите редове да представим в синтезиран вид тезите на популярни съвременни педагози, методици и психолози, репрезентиращи методическия инструментариум, подходящ за мултикултурна образователна среда, прагматизирани за нуждите на образованието по български език и литература¹.

Методически стратегии и методи за обучение по български език и литература в мултикултурна класна стая (По Назер, Дей 2019: 23)

Сред най-ефективните са:

- ***Учителят наблюдава своите ученици, разбира ги, съзнава преживяванията им и прилага индивидуален подход спрямо всеки от тях***

Учителят познава/ разбира нуждите, нагласите, предпочитанията на всеки ученик в класа и изготвя съответната методическа стратегия. Нейното приложение отвежда към четиристепенния модел (цикълът на опитното обучение) на Дейвид Колб, адаптиран към методологията на учителя, който също „се учи” в хода на педагогическия процес. Стъпките, които този модел предписва, включват „преминаването от конкретен опит към рефлексивно наблюдение, след това към абстрактна концептуализация и накрая към активно експериментиране”. (По Колб, 1984, цит. по McLeod, S. A., 2017, 24 октомври).

Началото се поставя с интервюирането на учениците още при „прохождането” им в класната стая. Запознавайки се със своите съученици, обучаемите **„срещат нов опит или ситуация или преинтерпретация на съществуващия опит”** (Д. Колб), т.е. обогатяват своя житейски опит, научавайки нови неща, свързани с културната принадлежност на различните представители на аудиторията. Педагогът от своя страна планира и разработва уроците си в

---

¹ Изследователките са наясно, че в семантичен план мултикултурна среда, мултикултурно образование и мултикултурна класна стая крият различия, но тъй като конкретната разработка проблематизира образователния дискурс (а и с оглед избягването на тавтология) си позволяваме тяхното синонимизиране. (бел.моя – Е. П)

съответствие с възможностите и потребностите на учениците.

„**Отразяващото наблюдение на новия опит**” (Д. Колб) „зарежда” както учителя, така и учениците с нови идеи. Педагогическата рефлексия се свързва с обективна и детайлна преценка на достигнато познавателно равнище, както и със стимулиране на проявите на толерантност и етика в ученическия колектив.

Съвременните научни концепции и тези, фундирани в конструктивисткия образователен дизайн, са репрезентативни за актуалните педагогически подходи, сред които доминантен е компетентностният и неговите езиково- и литературнообразователни проекции – тематичният (подход) и междутекстовият (подход). Тяхното приложение в часа по български език и литература води до „**абстрактната концептуализация**”, т.е. до размисли върху смисъла и значението на изучаваните текстове, чиято съпоставка (на текстовете) прави видна необятността на художествената вселена, „пораждайки нова идея или модификация на съществуваща абстрактна концепция...” (По Д. Колб).

Активното експериментиране илюстрира съвместяването на научни тези и образователни практики. Учителят насърчава учениците да прилагат практически своите знания, за да изградят съответните езикови и литературни компетентности с оглед постигане на представата „можещ човек”.

Казаното дотук дава основание за твърдението, че подобна методическа стратегия визуализира ценността на различието в мултикултурната класна стая.

➤ **Опознаване силните и слаби страни**

Позовавайки се на тезата на Х. Гарднър за множеството интелигентности (Гарднър, 2004), имаме пълното основание да твърдим, че няма „слаби” ученици, а по-скоро ученици, които с лекота овладяват информацията по дадени учебни дисциплини за сметка на други. Ето защо е необходимо учителят да прилага личностно ориентирания подход, владеейки съответния методически инструментариум. Подобна педагогическа стратегия мотивира ученика да работи върху своите „силни” страни, да проявява евристично мислене, откривайки предпочитания/ предпочитаните стил/ стилове на учене. Не без основание съвременните учени твърдят, че „търсенето на стиловете на учене на учениците в един клас е само по себе си урок за приемането на различията, които съществуват между хората”.

➤ **Насърчаване на учениците да споделят преживявания от реалния живот**

Часовете, предвидени за развиване на комуникативните способности, са благодатни за подобни дейности. Много зависи обаче какъв ще е подходът на учителя, от позицията на медиатор, фасилитатор, тютор, той е този, който трябва да създаде необходимата атмосфера в класната стая, с която да предразположи обучаемите да споделят открито преживяванията си, без да се притесняват от факта, че са „различни”. Подобен подход спомага не само изграждането на комуникативни умения, но и създаването на сплотен ученически колектив.

➤ **Организиране на отворени дискусии**

Учебниците по литература (от пети до дванадесети клас) в ролята на посредник между Нормата (Държавния образователен стандарт) и субектите на образователния процес (учител – ученици), изобилстват с подобни теми. Нерядко те са свързани с актуален културен или социален проблем, дискутирането по който насърчава учениците да споделят открито своите мисли, чувства, преживявания, да бъдат добри слушатели и да имат нужните познания за проблемите, които крие принадлежността към различните общности.²

➤ **Планиране на групови дейности**

Редица учебни задачи, свързани с образованието по български език и литература, планират групови дейности, в основата на които стои изграждането на т.нар. „меки умения”: разбиране и владеење на комуникативния код на творбата, работа в екип, туширане на

---

² Виж например Литература. 5. клас. София: Издателска къща „Анубис”, 2016; виж също Литература. 6. клас. София: Издателска къща „Анубис”, 2017, Литература. 8. клас. София: Издателска къща „Анубис”, 2017, Литература. 7. клас. София: Издателска къща „Анубис”, 2018, Литература. 9. клас. София: Издателска къща „Анубис”, 2018, Литература. 10. клас. София: Издателство „Клет България ООД”, 2019 и др.

възникнали конфликтни ситуации, изграждане на доверие, разпределение на времето в съответствие с образователните приоритети и др. Всички те не само спомагат за надмогването на културните различия, но и за тяхното приемане и споделяне.³

➤ ***Насърчаване на учениците да се гордеят с произхода си***

Подобна методическа стратегия налагат учебните програми по литература за всички училищни класове. В цитираните по-горе учебници по литература са предвидени дейности за работа в часа, както и за домашна работа, които разкриват редица културни традиции и практики, характерни за съответната общност, към която принадлежат учениците. Тяхното решаване (на задачите) развива учениковата рефлексия и критическото мислене, като спомага за опознаването на ученическият колектив не само от учителя, а и от самите ученици; за провокиране на интерес у отделния ученик, както към собствената му култура, така и към различните култури на своите съученици, с които всъщност всеки учебен ден „дели училищната скамейка”. За целта учителят трябва да аргументира (най-вече със своя личен пример) несъстоятелността на проявите на неуважение към „чуждото”, различно от нашето/„своето”. Между другото темата „свое-чуждо” гради тематична верига в обучението по литература от пети до дванадесети клас, като пълноценното ѝ разгръщане изисква и приложението на междутекстовия подход, така необходим за осъществяването на пълноценна интерпретация на литературните текстове.

Към представените дотук изисквания към професионализма на учителя може да се добави още: да познава отлично „мултикултурния колорит” на поверената му ученическа общност, за да подчертава достойнствата на „различното”, откроявайки приноса на съответните културни норми и традиции за подреждане на „мултикултурния пъзел” на постмодерното настояще. Това се постига чрез редица образователни дейности, като интервюиране на членовете на семейството, създаване на родословно дърво, илюстриране на основните културни елементи, идеи за драматизация или създаване на буктрейлър, представящи семейни традиции, обичаи и др.

Особено значение има изучаването на приказки и легенди, популярни за други етноси и народи, „прочитът”/ коментарът на които създава необходимите опори за открояването на универсалните човешки ценности, сред които са ***любовта към ближния и зачитане на неговото човешко достойнство и права***, независимо от различието му спрямо „нас”. Подобна стратегия репрезентират например урочните единици в раздела „Празници и делници”: *Коледа, Великден, Гергьовден Рамазан байрам и Курбан байрам*; в раздела *Различни разкази за човека и света: Легенда за рома, Главатарят, който искал да плени месечината* в цитирания вече учебник по литература за пети клас. С подобни примери избилстват предвидените за изучаване литературни текстове във всички класове, задача на учителя е да съумее да оползотвори интерпретацията на тези текстове с оглед потребностите на мултикултурната класна стая.

Посочените методически стратегии и подходи не изчерпват арсенала на съвременната педагогика, към тях могат да бъдат добавени още и още... По един или друг начин най-важен за обучението по български език и литература в мултикултурна среда се оказва холистичният подход, в основата на който застават постулираните от „Националната стратегия за учене през целия живот 2014-2020“ приоритети: „прилагане на образователен подход, който подпомага развитието на всички учещи и допринася за изграждането на мислещи, можещи и инициативни личности, способни да се справят с промените и несигурността; повишаване на качеството на образованието и обучението; осигуряване на образователна среда за равноправен достъп до учене през целия живот, за активно социално включване и активно гражданско участие; стимулиране на образование и обучение, съобразено с потребностите на икономиката и промените на пазара на труда”.

---

³ Виж също Книга за учителя по литература за пети клас. София: Издателска къща „Анубис”, 2016, Книга за учителя по литература за шести клас. София: Издателска къща „Анубис”, 2017, Книга за учителя по литература за осми клас. София: Издателска къща „Анубис”, 2017 и др.

Направеният опит да се представи един по-общ поглед върху изискванията, които поставя образователният процес в мултикултурната класна стая, обяснява защо периметърът на изследването не е стеснен до определена образователна степен и клас. Считаме, че подобни подходи и методически дейности са приложими не само спрямо конкретно образователно равнище, но и спрямо всеки учебен предмет. Натрупаният педагогически и професионален опит ни дават основание да твърдим, че тяхното приложение обаче зависи до голяма степен не само от професионалните знания и умения, но и от всеотдайността към аудиторията, защото в основата на педагогическия успех стоят „умът и сърцето” на учителя.

ЛИТЕРАТУРА

Гарднър, Х. , 2004, Нова теория за интелигентността (Хр. Димитров, прев.) София: Сиела (Оригиналът е издаден през 1999).

Европейско културно разнообразие, ценности, 2018, Европейско културно разнообразие, ценности, добродетели и обичаи. // https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/dba546b7-c8da-40e7-8267-c6858d43f41a/IO2%20TEE_BOOK_BG.pdf (31.07.2022)

Иванов, П. Ив., 1999, Интеркултурно образование, с. 38-41.

Назер, М., Дей, Л., 2019, Наръчник за учителя. Методи и подходи за работа в мултикултурна среда, с. 3, 23-27. // <https://solidarityworks.eu/wp-content/uploads/2019/09/%D0%9E%D0%B1%D1%83%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%E2%80%93%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%8A%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> (31.07.2022)

Книга за учителя по литература за пети клас, 2016, К. Протохристова и колектив. София: Издателска къща „Анубис”, 2016, ISBN 978-619-215-0040-2.

Книга за учителя по литература за шести клас, 2017, К. Протохристова и колектив. София: Издателска къща „Анубис”, 2017, ISBN 978-619-215-072-3.

Книга за учителя по литература за осми клас, 2017, К. Протохристова и колектив. София: Издателска къща „Анубис”, 2017, ISBN 978-619-215-087-7..

Литература. 5. клас, 2016, К. Протохристова и колектив. София: Издателска къща „Анубис”, 2016, ISBN 978-619-215-059-4.

Литература. 6. клас, 2017, К. Протохристова и колектив. София: Издателска къща „Анубис”, 2017, ISBN 978-619-215-150-8.

Литература. 8. клас, 2017, К. Протохристова и колектив. София: Издателска къща „Анубис”, 2017, ISBN 978-619-215-132-4.

Литература. 7. клас, 2018, К. Протохристова и колектив. София: Издателска къща „Анубис”, 2018, ISBN 978-619-215-198-0.

Литература. 9. Клас, 2018, К. Протохристова и колектив. София: Издателска къща „Анубис”, 2018, ISBN 978-619-215-251-2.

Литература. 10. Клас, 2019, К. Протохристова и колектив. София: Издателство „Клет България ООД”, 2019. ISBN 9786192154295.

Танкова, Р., 2014, Автореферат. Дидактически технологии за начално овладяване на българския език от ученици с доминиращ майчин ромски и турски език. // <https://procedures.uni-plovdiv.bg/docs/procedure/528/12709265921398242410.pdf> (31.07.2022)

Чавдарова-Костова, 2006, Формиране на интеркултурна компетентност в контекста на езиковото различие – Педагогика.

McLeod, S. A. (2017, 24 октомври). Колб - стилове на обучение и цикъл на учене с опит. Просто психология. <https://www.simplypsychology.org/learning-kolb.html> (31.07.2022)

Адрес за кореспонденция:

доц. д-р Екатерина Иванова Петкова
ТУ-София, ДКПРУ-Сливен
докторант Юлия Любомирова Кондева,

